

EVROPSKE PRESTONICE ENTROPIJE I PRAŠTANJA

(Aleš Šteger: *Odrešenja*, prevela sa slovenačkog Ana Ristović, Kulturni centar Novog Sada, Novi Sad, 2021)

Izuzetna figura savremene slovenačke i evropske književnosti, Aleš Šteger se spretno kreće između različitih književnih svetova i uloga koje umetnik u tim svetovima još uvek može da igra. Od kada je godine 1995. ušao u književnost, objavio je više zbirke pesama, romana, eseje, putopisnu prozu, pokazujući sklonost ka hibridnim žanrovima, a nedavno je kao gost novosadskog Prozefesta, zajedno s muzičarem Jurom Torijem, publiku oduševio snažnim poetsko-muzičkim performansom. Za upoznavanje Štegera kao pesnika najbolje je pročitati prevod na srpski jezik njegovih izabranih pesama *Vratiće se svet* (NB „Stefan Prvovenčani“, Kraljevo, 2021, prev. Ana Ristović), ali ovde je reč o njegovom drugom romanu koji je na slovenačkom objavljen 2014. godine i preveden na više jezika.

Roman *Odrešenja* odmah na početku sadrži odeljak „Dramatis personae“ (po redosledu pojavljivanja) koji je uvod u Štegerovu književnu hobotnicu, razgranati tekst koji je, žanrovski posmatrano, pomalo postapsurdistička drama, igra detekcije, politička satira, triler, *roman-à-clef* i teorija zavere. I tu odmah na početku, na prvoj stranici teksta, iz tišine i tame nastaje drama, ali uvek već pomalo groteskna:

Tišina. Tama. Zavesa se diže i sve što možemo da prepoznamo je muškarac. Uvukao je glavu u podignutu kragnu zimskog kaputa, dlanovi u džepovima, na desnom zglobu klati se crna aktovka. Pomalo se ljulja. Pločnik nije očišćen, muškarac pokušava da potrefi usku stazu. Malo mu fali da padne. Iza njega ostaju zapuštene fasade u jugendstil, kiša sipi kroz bledunjavo ulično svetlo i prelazi u sneg. Retki prolaznici, tiho ih ispljune mrak da bi ih već sledećeg trenutka jednako tiho iznova progutao. Muškarca sve vreme prati ženska silueta. U susret im dolazi neko, izgleda kao đavo. To zapravo i jeste đavo.

Šteger roman, čija je struktura u isti mah nadrealna i hiperrealistična, ispisuje u tradiciji Gogolja, Bulgakova i Kafke, slika zavera ima pinčonovske elemente, dok je brutalnost u prikazu aktuelne stvarnosti u dosluhu s Uelbekovim provokacijama. U pozadini je i jedna velika klasična knjiga, Tolstojev *Rat i mir*, koji doživljava dramsku adaptaciju u gradu na limesu u kojem se odigrava radnja romana. Kao podtekst *Odrešenja*, *Rat i mir* zaslužuje ponovno čitanje, jer je odgovor na etičko pitanje *rata i mira* ovaj roman dao uz pomoć estetike: sama mogućnost da se podari forma beskraj suprotnosti koje čine život potvrđuje da je Tolstojeva umetnost ostvarila ono što život nije mogao. Da li su kod Štegera raznovrsni mračnjaci koji čine život u jednom gradu jači od kulture i umetnosti?

O Mariboru je ovde reč. Iako je ovo verovatno najznačajniji roman posvećen ovom gradu (koji nije, koliko je barem poznato, velika literarna tema), jasno je od početka da je u pitanju nesentimentalni pristup, da nema idealizacije mirnog života i uobičajenog kičastog uzdizanja kulturnih i multikulturnih vrednosti. Naprotiv, na delu je žestoka, ali i duhovita kritika na račun slovenačkog grada na Dravi. Veliki evropski reflektor koji, doduše, ni sam ne radi sjajno, osvetlio je Maribor tokom 2012. godine, kad je on poneo titulu Evropske prestonice kulture (u daljem tekstu: EPK). Šteger je bio uključen u organizaciju pojedinih programa (pojavice se i njegov lik na nekoliko mesta u romanu: on je vođa Terminala 12 u EPK, kao da je reč o komercijalnim letovima, a ne o kulturnom poletu!), što ga je verovatno i opredelilo da ispiše ovu satiričnu kritiku kulturnog i političkog života – i života uopšte – i načini je elementima crnog humora i sarkazma.

Kako kaže autor, sve u ovoj knjizi je plod imaginacije: „Bilo kakve eventualne sličnosti sa živim licima i događajima su ona vrsta slučajnosti koja je neizbežno oruđe književnosti. Istinit je samo Maribor.“ Maribor je predstavljen kao austrijska provincija, kao grad koji leži na masovnim grobnicama, kao grad u kojem je Hitler dočekan s ovacijama, ili grad s najčistijim toaletima u Sloveniji, ili pak grad-domaćin svetskog šampionata u frizbiju... Konačno, kao što kaže jedan dobar policajac u tekstu, ovaj grad je austrijska kolonija bez ikakvih prava. No, kao što biva, Maribor je, prema rečima Svetlane Slapšak, ovim romanom dobio mnogo više nego sam autor. Dobio je on, naime, mit o sebi, a moderni mitovi su uvek mračni.

Radnja romana smeštena je, dakle, u pomenutu 2012. u jeku programa EPK. Te programe lokalni političari i moćnici – jednom rečju hulje (dakako, plod piščeve fantazije!) – vide isključivo kao dobru priliku za novo bogaćenje i nastavak političke prevlasti. Usred karnevalske atmosfere u maksimalno korumpirani grad dospevaju dramaturg Adam Beli i kubansko-austrijska novinarka Roza Portero kako bi izveštavali o programima EPK. Njihova tajna misija je, međutim, da otkriju i unište tajno društvo, odnosno hobotnicu koju tvori trinaest osoba što vladaju zbivanjima u gradu. Tajno društvo „Veliki Ork“ hrani se ćutanjem Mariborčana, a vlada pomoću laži, prerusavanja, skrivanja, tajni, straha i podmićivanja, a neće prestati da postoji sve dok se njegovi gresi ne odreše, a možda, kako je primećeno, čak ni nakon toga. U pitanju je, naravno, slika gramzivosti posttranzicijske istočnoevropske „elite“, koja se obogatila kroz isisavanje javnih finansija, uključujući i sredstva za programe i projekte EPK. No, kao što je rečeno, sve je u ovoj knjizi plod imaginacije, uključujući, nažalost, i samu mogućnost odrešenja.

Poput hrastove grane, EPK je ovde poslužila kao mesto ulaska u svet evropske podzemne tame, koju je, podsećanja radi, svojevremeno prilično dobro oslikao danas gotovo zaboravljeni Miodrag Bulatović u *Ljudima sa četiri prsta*. Tokom potrage za ličnostima iz gradskog života koje slovenački Molder i Skali moraju da hipnotišu, drogiraju, stave na nekakav detektor laži i konačno „odreše“ upoznajemo živopisne i tipske lokalne moćnike upletene u tamnu i zagušljivu mrežu laži i korupcije. Ali, ovaj, mariborski Majstor i Margarita su ironično obojeni, u sivom svetu ne bori se ni pravda protiv napravnice ni dobro protiv zla. Priповedač je nemilosrdan: svet, barem onaj mariborski, trebalo bi da spasi Adam Beli koji je pripadnik po mnogima kontroverzne Sajatološke crkve, nove religije (ili, kako neki smatraju, pseudoreligije) nastale pedesetih godina 20. veka. U evropskom „srcu tame“ se tako

sudaraju različiti narativi koji pretenduju na totalitet tumačenja koje sputava pravu istinu i slobodu. Uostalom, i epigraf romana preuzet je iz verske knjige, iz *Starog zaveta, Premudrosti Solomonove* (6 : 6): „Onaj pak koji je najmanji zaslužuje odrešenje, dok će moćnici biti ispitani strogo.“ Ovde su moćnici ispitani strogo, ali smisao odrešenja ostaje do kraja nejasan. Da li se u Mariboru otvara novi ciklus? Ili je sve toliko rđavo da nikakva popravka nije moguća? Ili, u stvari, ne postoji više niko pod kapom nebeskom ko bi se usudio da pokuša, u ime plemenitih ideala a ne ličnih interesa, popravku iskvarenog i potonulog sveta? Da li su i najmanji postali još manji – nevidljivi?

Ili mogućnost emancipacije još uvek čuva ono što zovemo kultura, kao što je pre vek i po pokazao Tolstoj? Reklo bi se da nema razloga za optimizam. Iako ih mnogi doživljavaju kao sredstvo emancipacije, evropske prestonice kulture, pritisnute naložima finansijera, birokrata i političara, ali i u strahu od pravih vrednosti i bez vere u budućnost umetnosti, previše često i isuviše naivno iznova „izmišljaju“ toplu vodu (čitaj „kulturu“) i tako postaju evropske prestonice kulturne entropije, koja se vrlo uspešno tematizuje u *Odrešenjima* i u ravni izraza i u ravni sadržaja. Projekti ovog tipa se po pravilu pretvore u kvazikomercijalizaciju kulture (koja je ionako prisutna i bez titule EPK, i predstavlja najjednostavnije rešenje za koje nije ni potrebna takva titula, već angažovanje preduzeća koja se ionako tom delatnošću bave), čime se uništava njen izvorni smisao istinske kreativnosti i afirmacije pravih, često skrivenih ili unapred odbačenih vrednosti koje stvaraju pojedinci koji nisu dovoljno reprezentativni unutar savremenih hijerarhija moći. To ostavlja otvorenim pitanje smisla i delotvornosti samog koncepta, koji svoje najznačajnije duhovne tragove u najboljim slučajevima ostavlja tek na vlastitim rubovima. Jedan od tih dragocenih rubova ili brazgotina smisla su, kako se čini, i Štegerova *Odrešenja*. A možda se na koncu valja zapitati sledeće: da li su možda ovakve knjige dovoljne za jedno pravo, spektakularno odrešenje?